

Bernardin Schellenberger

Hol vagyok otthon?

Útmutatások mozgékony embereknek

Az angol komputer-billentyűzet HOME – szó szerint a „LAKÁS” főnévvel vagy az „otthon” határozószóval fordítható – gombját a német billentyűzeten „Egyes pozíciónak” hívják. Bárhová tévedt is adatai vagy képernyő-ablakai között az ember, megnyomja az „Egyes pozíciót”, és ismét „az elején” van, ismét otthon van, s egy megbízható ponton előről kezdheti.

Ez az éppen ebben a modern médiában, a komputerben megjelenő, figyelemre méltóan konzervatív felfogás, vagyis hogy az ember ott van „otthon”, ahonnan eredetileg eljött, ma nemigen érvényesül. A valóságos életben nincs „Egyes pozíció”, amely haladéktalanul HAZA helyezné az embert, a szilárdan megalapozott „várba” (vö. „Az én házam az én váram”), az ártatlan gyermekkor biztos várába, ahonnan aztán ismét elindulhatna a világban tett portyázásaira. Sok embernek egyébként is olyan gyermekkor jutott osztályrészül, hogy semmi esetre sem szeretne oda visszatérni. Ráadásul gyermekkorunk külső tájai ma lélegzetelállító sebességgel változnak, és néhány évtized múltán már nem lehet rájuk ismerni. Nincs már visszaút a gyermekkori otthonba.

Létre lehetne-e hozni viszont egy olyan lakást, amelyben az ember végérvényes biztonságban és védettségben otthon lenne? Nem találunk-e a nagy kiterjedésű magánlak-telepeken számtalan, sok fantáziával megalkotott, egymástól magas fallal, sövényvel, kerítéssel elválasztott várépítményt, amelyeknek mindegyike a védettség és az otthon anyagba testesült álma? Aki közelebbről ismeri a viszonyokat, tudja, sokukban milyen kevéssé élük meg hosszú távon azt, amit jelképeznek és ígérnek; milyen ritkán használják ténylegesen ezeket a válogatott bútorokkal berendezett lakószobákat, ezeket az erkélyeket, balkonokat és verandákat, ezeket a festői kerteket; sok esetben mennyire ingatagok ezek a kapcsolatok és családok, amelyeknek itt szolid építményt készítettek, hogy néhány év múlva eladják őket; s hogy a la-

kók foglalkozásbeli okokból e menedéktől messze távol töltik legtöbb idejüket.

Vajon hol és miképpen képesek otthon lenni azok az emberek, akik egyre nagyobb számban nem saját országukban, saját lakásukban laknak, hanem foglalkozásbeli okokból mozgékonyaknak és rugalmasoknak kell lenniük, s ezért néhány évet Hamburgban élnek, aztán New Yorkban, majd Prágában, mindig a szerint, hová küldi őket a cégük, vagy hol találhatnak maguknak munkahelyet? Hát még azok az emberek, akiket elűztek hazájukból, vagy gazdasági okokból kivándoroltak, s most még csak nyelvük házában sem lehetnek otthon? Az utóbbi száz évet soha nem volt mértékben határozták meg a menekülési- és vándormozgalmak, s úgy tűnik, a globalizáció korában ezek tovább erősödnek. Ebben a helyzetben egyre kevesebb embernek segít, s még kevésbé alkalmazható az a régi elképzelési modell, amely szerint az embernek előbb meg kell gyökeresnie egy megbízható hazában és kultúrában, hogy megtalálhassa önmagát, s csak aztán léphet ki a nagyvilágba anélkül, hogy besodródna önmaga elvesztésének veszélyébe.

Az „otthonlét” biztosításában nyilvánvalóan fontos szerepet játszottak a múltban a vallások, hiszen már az „otthonlétnek” mint olyanoknak a tapasztalata is úgyszólván minden olyan vonást tartalmaz, amely a vallásnak is lényege: Amit ismerünk, abban védettnek érezzük magunkat, ahhoz hozzátartozunk, abban úgy érezzük, igent mondtak ránk, gondoskodás és megbocsátás hordoz minket – másfelől pedig egy magasabb fórum kegyétől függünk, be kell illeszkednünk, be kell vetnünk magunkat és vissza kell vonulnunk, felelősséget kell vállalnunk és számot kell adnunk. A vallások olyan világképpel szolgáltak, amelyben az istenség, az emberek – élők és holtak egyaránt –, a természet, a lakóhely, a múlt, a jelen és a jövő olyan szerves egységet alkotott, amelyet a szilárd ritu-sok és szokások otthonossá tettek és

elevenen tartottak. Így aztán nem véletlen, hogy a hagyomány és a haza védelmezése mindig visel vallásos, sőt olykor fanatikus és harcias vonásokat is.

Ha azonban jobban szemügyre vesszük a vallásokat, akkor az imént leírt formájuk mellett felfedezhetjük egy másik, egyenesen felforgató formájukat is. Ez utóbbi megkérdőjelezi a hagyományt és a hazát, és arra szólítja fel az embereket, hogy egy olyan otthon felé keljenek útra, amelyet még csak ezután kell elérniük. A vallás elsőként említett formájában a haza és az odatartozás eleve adott, sőt egyenesen tárgyi valóságnak számít, amelybe az ember beleszületik, s amelyben polgárjoga van. A másodikként említett formában a haza az az eleven valóság, amelyet minden embernek személyesen kell kivívnia, anélkül hogy jogigénye lenne rá. Ez a második az eredetibb, mert minden nagy világvallás kezdetben nomádok vallása volt, amely azonban az idők során letelepültek, birtokállapot-megőrzők és kirekesztők vallásává polgáriusult. Jelenleg valamennyien szemtanúi lehetünk annak, hogyan jutnak válságba ezek a vallások, s részben hogyan védekeznek kétségbeesetten, mivel az emberiség ismét egyfajta nomád korszakba lép be, persze teljesen új módon. Ez azonban figyelmeztetést is jelenthet a nagy vallások számára, hogy ha újra felfedezik magukat és aktivizálódnak, akkor sokkal jelentősebb és hasznosabb lelkiséget kínálhatnak a mai ember számára, mint a letelepedettséghez kapcsolódó hagyományaikkal.

Ábrahám a zsidó, a keresztény és az iszlám vallás közös ősatyjának számít. Állítólag neki szólt ez a felhívás: „Menj el földedről, rokonságod közül és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked! Nagy néppé teszek, és megáldalak, naggyá teszem nevedet, és áldás leszél” (1Móz 12,1-2). A nagy monoteista vallások ősz-irrációja következőképpen a mobilitásra ösztönzésben áll: Nem ott van az otthonod, ahol születtedél. Indulj hát el abba

az országba, a felé az otthon felé, amelyet majd mutatnak neked! Indulj el a jövő felé: egy statikus világban ez olyan impulzus volt, amely világi területen mindmáig hat, szemmel láthatóan tovább hat, mint vallási-lelki területen. Mihelyt már nem spirituálisan, hanem földrajzilag fogja fel az ember ezt a felszólítást, mihelyt úgy véli, hogy végérvényesen „megérkezett”, az inspiráció veszendőbe megy, s a nép nem áldássá válik, hanem a veszekedés, mások kirekesztése és gyilkos háborúk indítékává. Izrael már a kereszténység előtti időben fájdalmasan gondolt vissza pusztai vándorlásának évtizedeire, s mint vallási tapasztalatainak és elrejtettségének, sőt – paradox módon – állandó lakhelyének ünnepi időszakára tekintett rájuk. Akkoriban Istene közelségének jele tűzoszlop és felhő volt, tehát nem megfogható, nem rögzíthető elemek; ezek aztán szakadatlanul változtak, időnkint vissza is húzódtak, és éppen ezért utaltak elevebb jelenlétre, mint amelyet valaha is jelenthet egy templom, amely hatalmas kötömbökből épül ugyan, de csupán holt hajlék.

Ezzel egyszer s mindenkorra adott az alapminta, a két alternatíva közti alapfeszültség: Az ember keresheti és megtalálhatja „otthonát” egy eleven, de sosem teljesen biztos, kiszámítható kapcsolatban, vagy felépítheti „otthonát” egy szilárd helyen, kockázatva, hogy az élet kiköltözik az épületből. Vagy másként, elvontabban fogalmazva: Az otthon-élélményt lehet személyes síkon, avagy tárgyi síkon keresni. Ezek az alternatívák nem zárják ki egymást, hiszen az élő kapcsolatnak szüksége van a maga konkrét, anyagi természetű és fogható megvalósulására is, és törekszik is erre. Azok a médiumok, rítusok és szimbólumok azonban, amelyeknek az lenne a rendeltetésük, hogy jelezzék és táplálják az élő valóságot, nyilvánvalóan újból és újból hajlanak arra, hogy olyan önálló fontosságra tegyenek szert, amelynek révén végül is önállósulnak, és önjárókká válnak. Egy napon aztán azt veszi észre az ember, hogy már egyáltalán nem rejlik mögöttük semmiféle eleven, megélt valóság. Két ember közösen házat épít, és hosszú ideig oly mértékben összpontosítanak az építkezésre, hogy már hamarosan a beköltözés után észreveszik, mennyire elhalt közben a kapcsolatuk, és tulajdonképpen már csak a válás és a ház eladása van hátra. Vagy másfelől: a hazai milió a maga hagyományhűségével, alkalmazko-

dási kényszerével és ellenőrző szerepével fojtogatóan és bénítóan hat, ahelyett hogy támogatná az életet.

Minden újabb, eleven útnak indulás azt jelenti, hogy kivonulunk az épületből annak érdekében, hogy félreérthetetlenül ismét az élő kapcsolatot ápoljuk. Nem csoda tehát, hogy a keresztény vallás kezdetén ismét felhangzott a felszólítás a kivonulásra. A názáreti Jézus azt mondta, a rókáknak megvan az odútjuk, a madaraknak a fészükük, neki azonban még egy köve sincs, ahová lehajthatná a fejét. Férfi és női tanítványait elhívta családjukból, lakásukból és foglalkozásukból, s keresztül-kasul vándorolt velük az országban. A „haza” így megint nem valami helyhez köthető, megfogható dolog volt, hanem olyan kapcsolat, olyan ígéret, olyan valóság, amely az úton levést részé-síti előnyben, s nem engedi rögzíteni magát.

Az Újszövetség a Zsidókhoz írt levél 11. fejezetében tulajdonképpen, legmélyebb értelemben vett „hitként” írja le ezt a lelkeséget, az úton levés lelkeségét. „Hit alapján engedelmessékedett Ábrahám a hívásnak, hogy vonuljon egy olyan országba, amelyet örökségül fog kapni; és elvonult, anélkül hogy tudta volna, hová fog megérkezni. Hit alapján tartózkodott a megígért földön mint idegen földön, és sátorban lakott Izsákkal és Jákobbal, ugyanazon ígéret társörökösével” (8-9. v.). Ugyanebben a szövegben hosszú lista következik olyan bibliai emberek példájáról, akik „idegeneknek és vendégeknek érezték magukat a földön”, s ezzel jelét adták annak, hogy egészen másféle és más minőségű „hazát kerestek”, mint amilyen egy földrajzi, politikai, szociális vagy éppenséggel vallási haza valaha is lehetne (13-14. v.).

Ebben a szellemben írta 1666-ban az evangélikus Paul Gerhardt: „Vendég vagyok a földön, és nincs itt szilárd helyem; az ég lesz az majdan, az az én hazám.” Ez úgy cseng, mint az a gyakran – és joggal – bírált vigasz, amelyet alkalmazva túlvilági boldogsággal szoktak kecségetteni boldogtalan embereket. De több is rejlik benne, és hasznos lesz, ha nem vetjük el elsietetten ezt a nyelvezetet. A haza és az otthon itt utópiaként jelenik meg, azaz olyan helyként, amely teljes valóságként nem létezik ebben a számunkra ismert világban. A hívó minden földi otthont ideiglenesként fog fel, és legjobb esetben is egy olyan valóság előízeként, amelyet nem képes

megteremtteni, hanem a túlvilágon várja megvalósulását. Ez megmenti otthonteremtő fáradozását attól a nyomástól, amely azokra az emberekre nehezedik, akik ezt a világot tekintik a boldogság egyetlen és végső alkalmának; továbbá elsöpri azt az illúziót, hogy valaha is végérvényesen otthon lehetünk valahol ebben a világban.

Mindazonáltal a „mennyei haza” említése (Zsid 11,16) azzal a problémával függ össze, hogy a vallás rendszerint kifacsarodik, sőt lezüllik az otrombaszó szerintiség és materializálódás következtében – mivel képi nyelvért nem értik többé. Ebben az esetben ez azt jelentené, hogy az „ eget” a földi létezés második, immár boldog kiadásának képzeljük el. Valójában a hagyomány egyik sokkal mélysegebb rétege sosem a földi életvonal egyenes folytatásának képzelte el az „ eget”, hanem másvilági, a jelenbe bevillanó dimenzióként, amelyről a hívők azt remélték, hogy az idővonal végén teljes és maradandó valósággá válik.

Kevésbé elvontan, a 4-5. században élt Ágoston szavaival szólva: „Aki szeret, ott él, ahol szeret, nem pedig ott, ahol él.” Itt a valódi otthon ragyog fel, az, amelyben már most is lehet lakni, még ha nem rögzíthető is szilárd ház alakjában. Az Újszövetség János első levelében azt mondja, „aki szeret, az már átment a halálból az életbe” (3,14), Nagy Szent Gergely pedig azt mondja, az ilyen ember „a szeretet ünnepében lakik”: „in solemnitate amoris habitat”.

Vagy még másképp: Ott vagyok otthon, ahol szeretek, és ahol szeretnek. Aki ebbe a valóságba horgonyzott le, az a világ minden pontján otthon lehet. Ahol két egymást szerető ember vándorol együtt, bárhol legyenek is, jobban otthon vannak, mint mindazok, akik nem szeretnek, és hatalmas, biztos házakban élnek. Két egymást szerető embert azonban reménytelenül túlterhelne, ha évtizedeken keresztül kizárólag az egymásnak ajándékozott szeretet révén nyújtanának egymásnak otthont és hazát. Az az elképzelés, hogy ezt meg lehet valósítani, rendkívül romantikus, de nem csupán irreális, hanem egyenesen fennhéjázó dolog is: azt feltételeznék, hogy valaki szabályszerűen abszolút vonatkozási pont, vagyis „Isten” lehet a másik számára. Ezért Gergely nem „egymásban lakásról” beszélt, hanem a „szeretetlenben lakásról”, és

„szereteten” többet értett, mint egymás iránti érzelmeket: azt a mindkettőjüket meghaladó és egyúttal inspiráló valóságot, amelyet (az Újszövetség nyelvén) „Istennek” nevezett, és mint ilyet szólított meg.

Annak az eszmének, sőt tapasztalatnak az alapján, hogy lehetséges e valóságban lakni, a kereszténység a helyhez kötött ottontól való eloldódás hatalmas mozgalmát indította el. A korai keresztények világpolgároknak tartották magukat, nem pedig olyanoknak, akik bizonyos nemzethez vagy kultúrához kötődnek, ezért aztán az állam bomlasztóiként üldözték őket. Számítalanul hagyták el örökre hazájukat és családjukat, hogy szerzetesként és apácaként, új névvel, egy spirituális dimenzióban és közösségben, gyakran távoli országokban és magányos vidékeken találják meg otthonukat. Ír vándorszerzetesek az élethosszig tartó, önkéntes száműzetést választották, gyalog bejárták egész Európát, és mindenhová elvitték hitük üzenetét. Nursiai Benedek azonban felismerte, hogy a vándorlás túlságosan konkrét-materiális felfogása ismét kezdte megromlítani a spiritualitást. Ezért szilárd helyben maradásra kötelezte szerzeteseit, mondván: nem lábukkal, hanem szívükkel kell szakadatlanul úton lenniük. Ma talán azért utaznak sokan olyan rettenetesen sokat össze-vissza a világban, hogy meglógnak az elől az igény elől, hogy az örökös kóborlás helyett rátérjenek belső útjukra.

Paradox módon az úton levés az otthonban, s az otthon az úton levésben rejlik. Már Lao-cse ezt írta a Tao-te-kingben: „Anélkül, hogy kilépnénk az ajtón, ismerjük a világot. Anélkül, hogy kinéznénk az ablakon, látjuk az ég értelmét. Minél messzebb megy valaki, annál kisebb lesz a tudása.”

Nagy Szent Gergely így fogalmazta meg Benedek ideálját: „Lakjunk egészen önmagunknál az isteni Szemlélő szemei előtt!” Meghökkenítő válasz ez arra a kérdésre, hol lehetünk otthon: önmagunknál, a szeretet kapcsolatában – miközben a kettő kölcsönösen feltételezi és erősíti egymást.

Ily módon három szempontot lehet megemlíteni azzal a kérdéssel kapcsolatban, hol található meg otthonát a mai, mozgékony ember:

- Először is el kellene tudnia élni, hogy elengedje a fix helyeket.
- Másodszor elegendő saját lényeggel kellene bírnia, hogy „önmagánál lakhasson”.
- Harmadszor képesnek kellene lennie élni kapcsolatokra ott, ahol van.

Arra a kérdésre, hol lakik Isten, Martin Buber ezt a választ adta: „Ott, ahol bebocsátják őt.” Ennek megfelelően arra a kérdésre, hol lakhatna a mai ember, ezt a választ lehetne adni: „Ott, ahol komolyan belebocsátkozik a dolgokba.” Az emberhez hozzátartozik, hogy fájdalmasnak éli meg, ha búcsút kell mondania egy meghatározott helynek, egy élni kapcsolatnak, ismerős emberek hálózatának. Csak autista gyerekeknek nincs honvágyuk. Másfelől azonban ugyanúgy hozzátartozik az emberhez az elengedés képessége. Az olyan dalszövegek, mint hogy „Csak vendégek vagyunk a földön”, azt a tényt ragadják meg, hogy az ember az időbeliségnek és a mulandóságnak kiszolgáltatott lény, akitől egyik nap és hely a másik után vétetik el.

Nem lehet viszont elvenni az embertől, amit megélt és átélt. Az „önmagunknál lakás” képességéhez hozzátartozik, hogy életünk minden állomását és minden megélt kapcsolatunkat tudatosan magunkévá tehetjük, és emlékkincsekként mindenhová magunkkal vihetjük őket, bárhová menjünk is. Aki mindebből bizonyos készletet belsővé tett, mindenütt képes önmaga lenni, és mindenütt képes otthon érezni magát.

Mindazonáltal túl kevés lenne, ha csupán a múlt tartalékaiból táplálkoznánk. Az embernek ott, ahol van, nyitottan és újból bele kell bocsátkoznia a dolgokba, ha lehet, még saját múltjába, saját történetébe is, mindenesetre azonban a jelenébe és az ottani emberekkel létesített kapcsolatokba, az ő nyelvükbe. Különösen fontos, hogy a jelenlegi hellyel szemben ne kövessünk el igazságtalanságot eleve kialakított elvárásokkal és korábbi helyeinkhez kötődő álmainkkal, hogy aztán perlekedjünk vele, és a vendégszeretet hiányával vádoljuk. Még egyszer: Az ember ott lesz otthon, ahol belebocsátkozik a dolgokba.

Ily módon az az eredeti elképzelés, hogy otthonunkat nem a múltban, hanem a jövőben, mégpedig a *kapcsolatok* síkján kell keresnünk, és mindig újra meg kell teremtenünk, termékenyebbnek bizonyul, mint a romantikus otthon- és hazaelképzelés, sőt ez bizonyul az egyetlen járható útnak ahhoz a világtársadalomhoz, amely igazságosságban, békében és harmóniában akar élni. Ahol eleven kapcsolatok állnak fenn, ott a regionális különlegességeket és sajátosságokat, hagyományokat és stílusokat gazdagodásnak élik meg, nem pedig határokként; hiszen nem az a cél, hogy örökmozgó, mindenütt és sehol sem otthon lévő világpolgárok egyenstílusát alakítsuk ki.

Forrás: Publik-Forum, 2004/1

